

Turkish Studies

Social Sciences

Volume 13/18, Summer 2018, p. 1283-1309

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13996>

ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: Ağustos 2018

✓ Accepted/Kabul: Eylül 2018

✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Davut KILIÇ – Doç. Dr. Mustafa KOÇ

This article was checked by iThenticate.

MANEVİYAT ÖLÇEĞİ'NİN GELİŞTİRİLMESİ: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Turgay ŞİRİN*

ÖZET

Maneviyat Ölçeği, bireylerin, hayatın anlamını arama, ilahî (aşkın) olanla kurulan bağ, nihai gerçeği ya da en yüksek değeri aramak, yaratılışın gizemini kavramak, Allah'a bağlanma hissi, inancın özelleştirilmesi, evrenle bütünlük hissi gibi insan maneviyatının çeşitli boyutlarını değerlendirmeye ilişkin gençlere ve yetişkinlere yönelik geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçeğin maddeleri ilgili literatür ile diğer ölçeklerden yararlanılarak elde edilmiştir. Konuyla ilgili çalışmaları olan 11 uzmanın görüşleri alınmış ve maddelere son hali verilmiştir. Son aşamada toplam 55 maddeden ölçeğin geliştirilmesi çalışmasına 16-67 yaş arası 573 birey (412 kadın; 161 erkek) katılmıştır. Maneviyat Ölçeği'nin yapı geçerliğini sınamak için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin toplam varyansın % 49.16'sını açıklayan yedi (7) faktörden oluştuğu gözlenmiştir. Ardından yapılan doğrulayıcı faktör analizinde de (DFA) test edilen modelin uyum endekslerinin uygun olduğu saptanmıştır [χ^2 (833,651, sd=303, $p = .000$); $\chi^2 / sd = 2.75$; RMSEA= 0.05; SRMR = 0.04; GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85]. Böylece, 27 maddeden oluşan 5'li likert tipi bir ölçek ortaya çıkmıştır. Ölçeğin ölçüt-bağımlı geçerliliği ve güvenirlik çalışmalarına 128 üniversite öğrencisi (71 kadın; 57 erkek) katılmıştır. Benzer ölçekler geçerliği, korelasyon $r = .75$ $p < .01$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenirlik çalışması sonuçlarında ise, Cronbach Alpha 0.90; Guttman 0,91; Spearman Brown 0,89; test-tekrar test güvenirlik katsayısı $r = .95$ olarak bulunmuştur. Sonuç olarak elde edilen veriler, Maneviyat Ölçeğinin yetişkinler için geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, Ölçek Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, El-mek: turgaysirin@gmail.com

SPIRITUALITY SCALE: DEVELOPMENT, VALIDITY AND RELIABILITY

ABSTRACT

The Spirituality Scale has been developed to evaluate various dimensions of human spirituality, such as searching for the meaning of the individual, searching for the meaning of life, seeking the ultimate truth or the highest value, the mystery of creation, the feeling of attachment to God, the privatization of faith in Turkey. The items of the scale were obtained by using the related literature and other scales. The opinions of 11 experts who were involved in the subject were taken and the final form was given. Lastly, 573 individuals (412 women, 161 men) between the ages of 16 and 67 participated in the study of the development of a scale from a total of 55 items. An exploratory and confirmatory factor analysis was conducted to test the validity of the Spirituality Scale. It was observed that there were seven (7) factors describing 49.16% of the total variance of the scale. In the confirmatory factor analysis (DFA), it was found that the fit indices were appropriate (χ^2 (833,651, sd = 303, $p = .000$); $\chi^2 / sd = 2.75$; RMSEA = 0.05; SRMR = 0.04; GFI = 0.90 ; AGFI = 0.88; CFI = 0.91; IFI = 0.91; NFI = 0.90; RFI = 0.85). Thus, a 5-point Likert-type scale consisting of 27 items emerged. 128 university students (71 female, 57 male) participated in the criterion-dependent validity and reliability studies of the scale. Correlations of the validity of similar scales were found as $r = .75$ $p < .01$. In the reliability study results of the scale, Cronbach Alpha 0.90; Guttman 0,91; Spearman Brown 0.89; test-retest reliability coefficient $r = .95$. The resulting data show that the Spirituality Scale is a valid and reliable measurement tool for adults.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction and Aim of the Study

The role of spirituality as an indispensable and necessary part of an individual's personality development has become important increasingly. There is a literature which increases progressively about spirituality, piety and health in and outside the country (see as an example; Hill and Pargament, 2015, Hill et.all 2013; Zinnbauer and Pargament, 2013; Paloutzian and Park, 2005; Kavas and Kavas, 2015; Kavas, 2013; İmamoğlu and Ferşadoğlu, 2013; Yapıcı, 2011; Apaydın, 2010; Kula, 2005; Ekşi, 2001). These studies are the ones that display the positive correlation between spirituality, piety and psychological behaviours and our spiritual and physical well-being. In these studies, it was presented that there are vital correlations between religion, spirituality and our health. However, we still need to conduct more studies about the reasons of these correlations.

Today, experts who are dealing with spirituality from psychology and other fields try to understand the effect of religion and spirituality on health, well-being, happiness etc thanks to the evaluation of religion and spirituality whose correlation between physical and spiritual well-being is mostly studied, religious tendency, moral support and efforts (Hill and

Pargament, 2015:343). It is observed recently in our country that the interest in scientific studies and scales about spiritual guidance, spiritual care, spiritual social services, religious guidance and counselling has been increasing (see for example.; Şirin, 2015, Şirin, 2018; Yaman and Ark., 2018; Ekşi et al., 2018; Ekşi and Kardaş, 2017; Çoban and Ark., 2017; Kasapoğlu, 2015; Kavas and Kavas, 2014; Bedel, 2009). Even in some studies carried out about the need of spiritual care, there are some reports displaying that the perception of health care workers such as doctors, nurses and midwives other than clergymen and patients regarding spiritual support and care is high (Kavas and Kavas, 2015; Şahin et al., 2017, Genç and Durğun, 2018). In short, it is understood that we need local scientific scales in order to measure spirituality which will be used when conducting both scientific studies and modern researches and developments about Turkey's Islamic culture and in practical applications to evaluate individual's spirituality. These scales will provide a better comprehension in understanding the religious and spiritual effect on all the fields related to human beings particularly about their physical and spiritual well-being.

In conclusion, the related literature in and outside Turkey were analysed, and it was seen that there is a richer literature in abroad in comparison to our country. It is understood that the number of studies conducted in Turkey about the measurement of spirituality have increased in recent years, but mostly scales used in studies conducted in other countries were adopted and studies for developing authentic scales are few when compared to other countries. Even, an authentic scale which measure all the different dimensions of spirituality has not been determined in Turkey. For this reason, it was decided to conduct this study and the purpose of this study is to develop an authentic spirituality which is suitable to Turkey and Islamic culture.

Methodology

This study is a descriptive research based on the relational research method of general screening models. As is known, relational research models are defined as screening models which aims to determine the presence and/or degree of change between two or more variables (Karasar, 2009).

Study Group

All data used in developing the Spirituality Scale was collected from university students and adults that living in Istanbul in Turkey. As the scale is intended to measure the spirituality of young and adults of all kinds, adulthood was the only criterion required for participation. The ages of participants ranged from 16 to 67. The scale was administered to 412 females (71.9 % of participants) and 161 males (28.1 % of participants).

Analysis Method

As the first step in our Scale Development Study, we reviewed the literature about spirituality and analysed other scales developed previously to assess spirituality or similar qualities. We then asked 57 university students interested in spirituality to write compositions about the subject including clear and instructive definitions of it. Working within the framework of the data thus collected, we generated 86 items.

Next, they were evaluated by eleven experts in the field and the 86 items through the removal of some items and the addition of others in response to their suggestions. In this process, each expert response was coded as one of three Likert types (1 = Item is suitable, 2 = Item should be revised, 3 = Item should be removed) on a questionnaire form that we provided to them. Experts were invited to make corrections if necessary, and blanks were left opposite the items for this purpose. Finally, in response to the feedback received in a pilot study, two more items were removed from the draft so that the draft finally consisted of 55 items. 41 of the items in the scale are positive and 14 of them are negative propositions. Answers to the items are to be given in a five-point rating scale (1 = Not applicable to me at all, 2 = Not applicable to me, 3 = Somewhat applicable to me, 4 = Quite applicable to me, 5 = Completely applicable to me).

Statistical Analysis

Two statistics programs were used for data analysis. Exploratory factor analysis was performed on the data in order to assess the Spirituality Scale's validity. The suitability of the data for factor analysis was examined by means of the Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) parameter and the Bartlett Sphericity Test. In exploratory factor analysis, the Principal Component Technique (Seçer, 2015:87; Zeller & Karmines, 1978) was used. After the exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis (CFA) was performed on the same data set with the AMOS program to confirm the results of the exploratory factor analysis and the results of the model fit were reported and analyze the relations between factors. Then confirmatory factor analysis was performed In order to assess the scale's reliability, Cronbach's alpha coefficient was calculated.

Findings

As a result of the process related to the development of the Spirituality Scale, the reliability and validity analyses of the scale was conducted and then reported. According to this, lawshe analysis was conducted in terms of content validity and it was determined that KGO value is 0,69 and KGİ is 0,77. Accordingly, in the literature as the minimum KGO value is specified as 0.59 at $\alpha=0,05$ significance level for 11 experts (Veneziano and Hooper, 1997), it is understood that content validity of the items used in the scale which we finalized as a result of the opinions of the experts provided content validity.

The explanatory and confirmatory factor analysis were carried out within the scope of the construct validity of the scale. Before the explanatory factor analysis, the fitness of the data to the factor analysis was found by using KMO and Barlett tests and KMO value was found as 0.93. KMO values put forward whether the value of a variable in the scale is predicated sufficiently by the other variables. For this reason, it is stated that if the obtained value is smaller than 0,50, it will not be accepted, if it is between 0,50-0,60, it will be considered as bad and it will be considered as weak, if it is between 0,61-0,70, between 0,71-0,80 the value will be average, between 0,81-0,90 it will be good, if it is over 0,90, it will be excellent (Seçer, 2015:28-30; Özdamar, 2016:76; DeWellis, 2014:34). Accordingly, it is understood that the value we obtained in this study is excellent according to the values stated in the literature.

After determining the suitability of the items of the scale to the factor analysis, explanatory factor analysis was applied to the item of the scale to present the construct validity (exploratory factor analysis). The structure of the relation between factors were made to remain same by choosing the maximum likelihood and direct oblmin method. As a result of the factor analysis, we obtained a scale which involves 55 items after deleting the items which has factor loads less than 0.30. In factor analysis, the total explained variance of the items was found as 49,68 % and they were grouped under 7 items whose eigen value is bigger than. These values met the values stated in the literature (Çokluk, Şekercioğlu and Büyüköztürk, 2010, DeWellis, 2014, Karagöz, 2016, Seçer, 2015, Özdamar, 2016, Tabachnick & Fidel, 2013)

After explanatory factor analysis, confirmatory factor analysis was carried out (CFA) and fit indices (FI) were examined to understand whether the model fits the data or not. Proposed modifications regarding the model were analysed by looking at the covariance between observed and latent variables in fit indices. At the end of the analysis the fit indices were determined as [χ^2 (833,651, sd=303, $p = .000$); $\chi^2 / sd = 2.75$; RMSEA= 0.05; SRMR = 0.04; GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85]. When these ratios were analysed in detail, it is understood that χ^2 / sd ratio and RMSEA and SRMR values display good fit; GFI, AGFI, RFI, NFI and CFI values display an acceptable fit (Özdamar, 2016; Karagöz, 2016; Seçer, 2015, Tabachnick & Fidel, 2013).

“Spiritual well-being scale” which was developed by Ekşi and Kardaş (2017) was used to determine the criterion-referenced validity of the scale. Both scales were applied to 128 university students and it was found that there is a significant correlation ($r = .75$; $p < 0.01$) between Spirituality Scale and Spiritual well-being Scale.

In addition to criterion validity, test and re-test validity of the Spirituality Scale were analysed within the scope of this study and the scale was applied twice to university students one month after another. At the end of these two measurements, it was observed that there is a positive correlation between the total score and the subfactors of the scale at $p < 0.01$ level ($r = 0.91$).

Finally, the reliability values of the scale were examined and for this together with Cronbach Alpha values Guttman and Spearman-Brown internal consistency coefficient which is calculated by dividing the test into two equal halves to analyse to what extent the items of the scale distinguish people while determining internal consistency were calculated. As a result of the statistical analysis carried out for the reliability of the scale, it is seen that total reliability coefficients have enough size which met the criterion accepted in social sciences. When the reliability coefficients of the sub factors of the scale were analysed, it was seen that the lowest Cronbach Alpha Coefficient was (0,49), the lowest Guttman value was (0,63) and the lowest Spearman Brown value was in sub factor number 2. However, it was decided that the scale is statistically reliable as its total Cronbach Alpha value was found as 0,90, total Guttman value as 0,91 and total Spearman Brown value as 0,89. It was confirmed as result of the literature scan that these results are within the accepted values stated in the literature (Çokluk, Şekercioğlu and Büyüköztürk, 2010, DeWellis, 2014, Seçer, 2015; Özdamar, 2016, Karagöz, 2016; Tabachnick & Fidel, 2013)

Result and Discussion

Descriptive factor analysis revealed the existence of three factors in the context of continuous analysis with an eigenvalue of 2. The total variance explained by these seven factors is 49,68 %. The scale items related to each factor were examined and the sub-factors were named. The first factor was called the Transcendence” sub-factor, the second was called the “Harmony with Nature” sub-factor and the third was called the “Anomie” sub-factor.

Confirmatory factor analysis was performed in the last step, but first, the ratio of the chi-square value to the degree of freedom was checked. Given this, in this study which has a large sample size (573 individuals), it is acceptable that the ratio of chi-square to degrees of freedom is somewhat high ($\chi^2 / \text{sd} = 2.75$) relative to the range of acceptable values (2–5) (Tabachnick & Fidel, 2013).

For this reason, proposed modifications were analysed by looking at the covariance between observed and latent variables in fit indices. At the end of the analysis, the fit indices were determined as in the following; [χ^2 (833,65, $\text{sd}=303$, $p= .000$); $\chi^2 / \text{sd}= 2.75$; RMSEA= 0.05; SRMR = 0.04; GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85]. When these ratios were analysed in detail, it is understood that χ^2/sd ratio, RMSEA and SRMR values displayed good fit; GFI, AGFI, RFI, NFI and CFI values displayed acceptable fit (Özdamar, 2016; Karagöz, 2016; Seçer, 2015, Tabachnick & Fidel, 2013).

For this reason, the proposed modifications of the model were examined by looking at covariance between latent variables observed in fit indices. As a result of the analysis, the fit values were [χ^2 (833,651, $\text{sd} = 303$, $p = .000$); $\chi^2 / \text{sd} = 2.75$; RMSEA = 0.05; SRMR = 0.04; GFI = 0.90; AGFI = 0.88; CFI = 0.91; NFI = 0.90, RFI = 0.85] It is understood that these ratios are examined in detail, χ^2 / sd ratio, good fit of RMSEA and SRMR values, GFI, AGFI, RFI, NFI and CFI values are acceptable (Özdamar, 2016; Karagöz, 2016; Picks, 2015, Tabachnick & Fidel, 2013).

As a result of this validity and reliability analysis, the SWBS is shown to measure the spiritual well-being of adults in a reliable and valid manner. It should be noted that this scale has not been tested for validity and reliability in children. Finally, Spirituality Scale developed within the scope of the study is a 5-point Likert-type scale and consists of 27 items. 24 of the total items in the scale are positive and 14 of them are negative propositions. Answers to the items are to be given in a five-point rating scale (1 = Not applicable to me at all, 2 = Not applicable to me, 3 = Somewhat applicable to me, 4 = Quite applicable to me, 5 = Completely applicable to me). When the scale is evaluated in terms of total score, the highest score to be taken from the scale is 135 and the lowest score is 27. The high score obtained from the scale shows that the person has a high level of spirituality.

Keywords: Spirituality, scale, reliability and validity

Giriş

Bireyin kişilik gelişiminin ayrılmaz ve gerekli bir parçası olarak maneviyatın rolü, psikoloji alanında giderek artan bir şekilde önem kazanmaktadır. Yurt dışında ve ülkemizde dindarlık, maneviyat ve sağlık alanında giderek artan bir literatür bulunmaktadır (örnek olarak bkz.; Hill ve Pargament, 2015, Hill ve Arkadaşları 2013; Zinnbauer ve Pargament, 2013; Paloutzian ve Park, 2005; Kavas ve Kavas, 2015; Kavas, 2013; İmamoğlu ve Feriadoğlu, 2013; Yapıcı, 2011; Apaydın, 2010; Kula, 2005; Ekşi, 2001). Bu araştırmalar, dindarlık ve maneviyatın psikolojik davranışla, ruhsal ve bedensel sağlığımızla olumlu ilişkilerini ortaya koyan araştırmalardır. Bu araştırmalarda din, maneviyat ve sağlık arasında önemli ilişkiler olduğu gösterilmiştir. Ancak bu ilişkilerin nedenleri hususunda daha fazla araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

Günümüzde psikolog ve diğer alanlardan maneviyatla ilgilenen uzmanlar daha fazla oranda fiziksel ve ruhsal sağlıkla ilişkisi araştırılan din ve maneviyat, dini yönelim, manevi destek ve manevi çabaların ölçümleri sayesinde din ve maneviyatın sağlık, iyi oluş, mutluluk vb. üzerindeki etkilerini anlamaya çalışmaktadırlar (Hill ve Pargament, 2015:343). Ülkemizde de son yıllarda manevi danışmanlık, manevi bakım, manevi sosyal hizmet, dini danışma ve rehberlik gibi isimlerle yapılan bilimsel çalışmalara ve ölçeklere ilginin arttığı gözlenmektedir (örneğin bkz.; Şirin, 2015, Şirin, 2018; Yaman ve Ark., 2018; Ekşi ve Ark., 2018; Ekşi ve Kardaş, 2017; Çoban ve Ark., 2017; Kasapoğlu, 2015; Kavas ve Kavas, 2014; Bedel, 2009). Hatta manevi bakım ihtiyacına dair yapılan bazı araştırmalarda, din adamları dışında başta doktor, ebe, hemşire gibi sağlık çalışanlarının ve hastaların da manevi destek algılarının ve manevi bakım ihtiyaçlarının yüksek olduğunu raporlayan araştırmalar bulunmaktadır (Kavas ve Kavas, 2015; Şahin ve Ark., 2017, Genç ve Durğun, 2018). Kısaca ülkemizdeki güncel araştırmalar ve gelişmeler, maneviyatın araştırılmasında gerek bilimsel araştırmalarda kullanılmak üzere gerekse gerek pratik uygulamalarda bireylerin maneviyatının ölçülmesinde kullanılmak üzere maneviyatın ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş yerel bilimsel ölçeklere ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Bu ölçekler insanların bedensel ve ruhsal sağlıkları başta olmak üzere, insana dair tüm alanlarda dini ve manevi etkiyi anlamak için daha iyi bir kavrayış sağlayacaktır.

Maneviyat Kavramı

Manevî kelimesi (ing.: Spritual // alm.: Geistig; Seelisch; Moralisch; innerlich] kelimesi, köken itibariyle Arapçadan gelen bir sıfattır ve “duyu organları olmaksızın kalp (gönül) ile kavranıp bilinen şeye ait olandır” veya “manaca, maddî olmayan, soyut, ruhanî, ruhca, içe ait, inançla ilgili” anlamlarına gelmektedir (Türk Dil Kurumu, 2017). Literatürde, manevi kelimesi din kelimesinden ayrı kullanılmakla beraber, yüz yılı aşkın süredir “dindarlık” ve “maneviyat” terimleri psikologlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır (Paloutzian ve Park, 2005:63). Ancak her iki kavramın da çok boyutlu olduğu konusunda bir uzlaşma olduğu söylenebilir. Bu tanımlar konusunda uzmanların genel eğiliminin dini “kapsayıcı” (broad-band) bir kavram olarak ele aldıkları ve onu maneviyattan ayırmadıkları söylenebilir (Pargament, 1999; Paloutzian ve Park, 2005; Hill ve diğerleri, 2000). Kısaca, genelde dini ve manevi olgular, dini yapının kapsayıcı ve geniş yelpazesi altında toplanmıştır veya din ve maneviyat terimleri birbirinin yerine kullanılmıştır demek doğru olacaktır (Paloutzian ve Park, 2005:64).

Maneviyat genel olarak, yaşamda bir anlam arama, aşkınlıkla (yücelikle) bir karşılaşma, bir bağlanma hissi, nihai bir gerçek ya da en yüksek bir değer arama, gizemli bir varlığa saygı ve minnettarlık ve kişisel bir değişim gibi hususları içeren dinle ilişkili olabileceği gibi dinin dışında da yaşanabilen kişisel deneyimlerin bütünüdür denebilir. Nitekim Swinton’a göre (Swinton, 2003:11, 25) maneviyatın temel özellikleri, anlam, değer, aşkınlık, bağlantı ve oluş’tur. Burada anlam, varoluşun amacının elde edilmesi ve hayat olaylarına anlam kazandırmayı; değer kavramı, bağlanan ve değer verilen inançları; aşkınlık, benliğin ötesinde yaşanan tecrübeleri; bağlantı kavramı ise aşkın varlık olarak nitelenen Tanrı ya da kutsal varlıkla ilişkiyi; oluş ise kişinin ise kendini nasıl tanımladığı

ile ilgili boyutu ifade etmektedir (Swinton, 2003). Zinnbauer ise maneviyat kavramını, “kişisel veya grup halindeki kutsal arayışı (search for the sacred)” olarak tanımlarken; dindarlığı ise “geleneksel ve kutsal bir bağlam içerisinde açıklanan, kişisel veya grup halindeki kutsal arayışı” şeklinde tanımlamaktadır (Zinnbauer ve Pargament, 2013:89). Pargament’e göre ise maneviyat “kutsalın arayışı” iken, dindarlık “kutsalla bir şekilde bağlantılı olan anlam (significance) arayışıdır” (Zinnbauer ve Pargament, 2013:91). Rio ve White (2016:73) ise maneviyatı, “hayata yönelik bir tutum, hayatı anlamlandırmak, başkalarıyla ilişki kurmak ve aşkın olanla bütünleşmek arayışı” şeklinde tanımlamaktadır.

Literatürde din ve maneviyatı eş anlamlı gören araştırmalara rastlandığı gibi bu iki kavramın birbirinden ayrılması gerektiğini savunan araştırmalar da bulunmaktadır (Rio ve White, 2016; Hill ve Arkadaşları, 2013; Hill ve Pargament, 2015). Ancak herhangi bir yapının dini ve manevi olarak tanımlanması tartışmalı olsa da maneviyat, kutsalın arayışı, insanların hayatlarında kutsal olarak kabul ettikleri şeyleri değiştirmek için arayışa girdikleri bir süreç olarak anlaşılabilir. Bu arayış da ister dini sınırlar içerisinde olsun ister daha geniş bir süreç olsun insanın maneviyat ihtiyacının bir neticesidir.

Din ve maneviyat doğası gereği psiko-sosyal fenomenlerdir. Ayrıca din ve maneviyat, hayat boyu gelişen, zihinsel, fiziksel, duygusal fenomenlerle ve kişilikle ilişkili bir kavramdır (Hill ve arkadaşları, 2013:88-92). Ancak maneviyat dinden ve dindarlıktan ayrıldığı gibi dinin içinde yer alan unsurları da ihtiva etmektedir. Burada din daha sınırlı, bireysel ve kurumsal unsurları ve sınırları ihtiva eden bir yapı olarak gözlemlenirken, maneviyat bireysel tecrübeyi, kişisel aşkınlığı, bilinç üstü duyarlılığı ve anlam arayışı gibi unsurları tarif etmek için tercih edilen bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Hill ve arkadaşları, 2013:97). Yine alanyazın incelendiğinde manevi yaşamın genel anlamda üç farklı türü ya da anlamı olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki teolojilerdeki düşünce ve pratiğin nedeni olarak ileri sürülen, hem geniş hem de dar olarak tasavvur edilen Tanrı- yönelimli bir manevi yaşam. İkincisi bir kimsenin çevre bilim ya da tabiat ile ilişkisini vurgulayan dünya yönelimli bir manevi yaşam. Üçüncüsü de insan başarısını ya da potansiyelini vurgulayan “humanistik” (ya da insan yönelimli) bir manevi yaşam. Kısaca maneviyat kişinin “anlam” sistemi ve bu anlam doğrultusunda yaşadığı duygusal tecrübelerin, sahip olduğu düşüncelerin ve bu etki doğrultusunda sergilediği davranışların bütünüdür (Zinnbauer ve Pargament, 2013; Myers vd., 2000).

Sonuç olarak maneviyatla ilgili alanyazın incelendiğinde, maneviyatın genel olarak dinden ayrı bir süreç olarak anlaşıldığı ve maneviyatın, hayatın fiziksel ve psikolojik boyutlarında kutsallık algılama, hayata mutlak bir hedef duygusu, manevi uğraşlar, manevi başa çıkma ve motivasyon, iyi oluş ve mutluluk; sosyal ve psikolojik destek; benlik saygısını destekleyen bir kaynak; aşkınlık, aşkın olan varlığa saygı ve bağlılık gibi kavramları barındıran, kültüre duyarlı, insanın fiziksel ve ruhsal sağlığıyla ilişkili, duygu, düşünce, tutum ve davranışları barındıran kapsamlı bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple çalışmamızda ölçek maddeleri, maneviyatın temel ölçütlerinden kabul edilen, manevi inanç ve kabuller, aşkın bir güce inanma, anlam arayışı, dua/meditasyon ve ibadet gibi ritüelleri kapsayan manevi yaşantı ve davranışlar; manevi duygu ve tecrübeler; aşkınlık; aşkın varlıkla ilişki; doğa ile uyum; manevi başa çıkma; manevi hoşnutluk veya hoşnutsuzluk gibi maneviyatın farklı boyutlarını kapsayacak şekilde tasarlanmıştır.

Maneviyatın Ölçülmesi

Maneviyatın geniş kapsamlı bir kavram olması, bu çalışmanın hem zorluğu hem de sınırlılığı sayılabilir. Genel anlamda literatür incelendiğinde, maneviyat kavramına dair yapılan açıklamalarda araştırmacılar tarafından bazı ortak noktalara değinildiği anlaşılmaktadır. Bunlar kısaca; aşkın bir varlığa ve güce inanma, evrensel ve insani değerler, dua ve meditasyon gibi ritüeller, umut ve iyimserlik, anlam arayışı, yaratıcıyla kuvvetli bir bağ; sevgi, şefkat ve diğer insanlara yardım; tabiatla

ve evrenle uyum gibi kavramların ortak olduğu görülmektedir (Hill ve Arkadaşları, 2013; Hill ve Pargament, 2015; Myers vd., 2000).

Literatürde geliştirilmiş bazı din ve maneviyat ölçeklerini; Paloutzian ve Ellison (1982) tarafından geliştirilen Manevi İyi-oluş Ölçeği ve ardından bir yıl sonra Ellison (1983) tarafından geliştirilen Manevi İyi Oluş Ölçeği (Spiritual Well-being Scale); Pargament ve Arkadaşları tarafından geliştirilen (1988) “Dini Problem Çözme Ölçeği”; Maton (1989) tarafından geliştirilen “Manevi Destek Ölçeği”; Kass ve arkadaşları (1991) tarafından geliştirilen “Öz Manevi Tecrübeler İndeksi”; Ryan ve arkadaşları (1993) tarafından geliştirilen “Dini İçselleştirme Ölçeği”; Batson ve arkadaşları (1993) tarafından geliştirilen “Arayış Ölçeği”; Hall ve Edwards (1996) tarafından geliştirilen “Manevi Değerlendirme Envanteri”; Pargament ve arkadaşları tarafından geliştirilen (1998) “Negatif Dini Başaçekme Ölçeği”; Trenholm ve arkadaşları (1998) tarafından geliştirilen “Dini Zorlanma ölçeği”; Krause (1999) tarafından geliştirilen “Dini Destek Ölçeği”; Pargament ve arkadaşları tarafından geliştirilen (2000) “Dini Başaçekme Ölçeği”; Exline ve arkadaşları tarafından geliştirilen (2000) “Dini Zorlanma” ölçeği Hays ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen “Manevi Geçmiş Ölçeği”; Fiala ve arkadaşları (2002) tarafından geliştirilen “Algılanan Dini Destek” ölçeği ve Childs (2014) tarafından doktora tezinde geliştirilen “Manevi İyilik Hali Ölçeği” şeklinde sayabiliriz. Buradan da anlaşılacağı üzere yurt dışı alanyazında din ve maneviyatın ölçülmesi hususunda oldukça zengin bir literatür bulunmaktadır. Hatta Hill ve Hood 1999 yılında din ve maneviyat ölçekleri ansiklopedisi hazırlamıştır (akt. Hill ve Pargament, 2015:356).

Türkiye’de de maneviyatla ilişkili geliştirilen bazı ölçekler bulunmaktadır. Bu ölçekleri; Yaman ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen “Anne Manevi Başa Çıkma Ölçeği”; Ekşi ve arkadaşları (2018) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “İçsel Spiritüellik Ölçeği”; Dağhan ve arkadaşları (2018) tarafından geliştirilen “Manevi Bakım Yeterliliği Ölçeği”; Ekşi ve Kardaş (2017) tarafından geliştirilen “Spiritüel İyi Oluş Ölçeği”; Çoban ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Manevi Bakım Verme Ölçeği”; Şahin ve arkadaşları (2017) tarafından Türkçeye uyarlanan “Manevi Anlam Ölçeği (MAÖ) ve Maneviyat İfadeleri Envanteri (MİE); Erci ve Araz (2017) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Manevi İyi Oluş Ölçeği”; Demirci (2017) tarafından doktora tezi içerisinde geliştirilen “Maneviyat Ölçeği”; Söylemez ve arkadaşları (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan “Entegre edilmiş manevi zekâ ölçeği”; Güneş (2015) tarafından geliştirilen “Manevi-İnsani Değerler Eğilim Ölçeği”; Kasapoğlu (2015) tarafından geliştirilen “Manevi Yönelim Ölçeği”; Sarıçam, (2014) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “Düşünsel (Manevi) İyi Olma Ölçeği”; Kavas ve Kavas (2014) tarafından geliştirilen “Manevi Destek Algısı Ölçeği”; Bedel (2009) tarafından Türkçe’ye uyarlanan “maneviyat ölçeği”; Ergül ve Temel (2007) tarafından geliştirilen “Maneviyat ve Manevi Bakım Dereceleme Ölçeği” şeklinde sayabiliriz.

Sonuç olarak ilgili yurt dışı ve yurt içi alanyazın incelenmiş, maneviyatın ölçülmesi hususunda yurtdışında ülkemize nazaran daha zengin bir alanyazına rastlanmıştır. Ülkemizde ise maneviyatın ölçülmesi hususunda son yıllarda çalışmaların arttığı ancak bu çalışmalar içerisinde genelde yurt dışında yapılmış ölçek çalışmalarının uyarlandığı, özgün ölçek geliştirme çalışmalarının ise azınlıkta kaldığı anlaşılmaktadır. Yine ülkemizde maneviyatın farklı boyutlarını bir arada ölçen özgün bir ölçeğe rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiş ve çalışmada Türkiye örnekleme uygun özgün bir maneviyat ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırma bu yönüyle betimsel bir özellik taşımaktadır. Tarama çalışmaları geçmişte veya halen mevcut olan bir durumu, olayı, bireyi, toplumu veya nesneyi kendi koşulları içinde ve olduğu gibi betimlemeyi amaçlayan bir araştırma yaklaşımıdır (Büyükoztürk, 2013).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu İstanbul'da çeşitli üniversitelerde eğitim gören öğrenciler ile internet üzerinden oluşturulan elektronik formu dolduran farklı eğitim seviyelerinden ve farklı yaşlardan 412 (%71,9) kadın ve 161 (%28,1) erkek olmak üzere toplam 573 kişiden oluşmaktadır. Ölçek geliştirme çalışmalarında örneklem büyüklüğünün 100 kişiden az olmamak kaydıyla faktör analizine tabi tutulacak madde sayısının en az 5 katı büyüklükte olması gerektiği belirtilmektedir (Erkuş, 2014; Seçer, 2015:59, Karagöz; 877). 300 kişilik bir örneklemin yeterli olduğunu belirten araştırmacılara rastlandığı gibi (DeWellis, 2014: 102), 200 kişilik örneklemin yeterli olduğunu savunan araştırmacılara da rastlanmıştır (Kline, 1994). Örneklem büyüklüğünün faktör analizine tabi tutulacak örneklem büyüklüğü olarak 200 orta, 300 iyi, 500 çok iyi ve 1000 sayısının mükemmel olduğunu belirten araştırmacılar da vardır (Karagöz, 877). Ölçeğimizin madde sayısının 55 olduğu ve 573 kişiye uygulandığı düşünüldüğünde örneklem grubunun yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmaya katılanların yaş aralığı 16 ile 67 yaş arasındadır. Grubun yaş ortalaması 27'dir. Araştırmaya katılanların medeni durumları incelendiğinde ise 141'inin (%24,6) evli, 415'inin bekâr (%72,4) ve 17'sinin (%3) dul olduğu tespit edilmiştir. Yine araştırma grubunun eğitim düzeyini incelediğimizde ise 10 kişinin (%1,7'sinin) ilk ve ortaokul mezunu olduğu, 59 kişinin (%10,3) lise mezunu olduğu, 29 kişinin (%5,1) yüksekokul mezunu, 394 kişinin (%68,8) üniversite mezunu, 72 kişinin (%12,6) yüksek lisans ve 9 kişinin (%1,6) doktora eğitimine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Maneviyat Ölçeğinin Geliştirilmesi

Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde, öncelikle ilgili alanyazında yer alan maneviyat kavramı incelenmiş ve alanyazında maneviyatla ilgili geliştirilmiş ölçekler incelenerek madde havuzu hazırlanmıştır. İkinci aşamada ölçme aracının kullanım amacı belirlenmiştir. Üçüncü aşamada, ölçme aracında ölçülecek özellik ve davranışlar belirlenmiş ve belirlenen bu özelliğin göstergesi olduğu düşünülen boyutları ölçmek amacıyla çok sayıda 86 soruluk denemelik madde havuzu oluşturulmuştur. Hazırlanan ölçek Din Psikolojisi, Psikoloji, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinden toplam 11 akademisyenin incelemelerine sunulmuş ve uzmanlardan gelen geri dönüşler doğrultusunda 31 soru denemelik madde havuzundan çıkarılmış ve 12 madde yeniden düzenlenmiştir. Bunlar yapılırken de Lawshe analizi yapılmıştır. Ardından maddeler Türkçe alanında doktora derecesine sahip bir öğretim elemanı ile birlikte incelenmiştir. Denemelik maddeler gerçek çalışma grubuna uygulanmadan önce öğrenciler tarafından tam olarak anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemeye yönelik olarak rehberlik psikolojik danışmanlık ve aile danışmanlığı alanında yüksek lisans eğitimi yapan 53 öğrenciye ön deneme uygulaması yapılmıştır. Öğrencilerin verilen sorulara yaklaşık 35 dakikada cevap verdikleri ve anlamakta zorluk yaşadıkları bir maddenin bulunmadığı gözlenmiştir. Bu aşamadan sonra son halini alan denemelik madde havuzu 55 madde olarak şekillenmiş ve gerçek çalışma grubuna uygulanabilir hale getirilmiştir.

Ölçekteki maddelerden 41'i olumlu 14'ü olumsuz önermelerden oluşmaktadır. Öğrencilerin karşı cinse yönelik tutumlarını ölçmeye yönelik olan bu ölçek Likert tipi 5'li dereceleme ölçeği formatında olup, derecelendirmesi (1) Bana Hiç Uygun Değil, (2) Bana Uygun Değil, (3) Bana Biraz Uygun, (4) Bana Oldukça Uygun, (5) Bana Tamamen Uygun şeklinde 5'li likert tipi ölçek şeklinde tasarlanmıştır. Geliştirilen maddeler rastgele sıralanmıştır. Ölçeğin denemelik formu 620 kişiye uygulanmıştır. Yanlış, eksik ya da özensiz doldurma nedeniyle 47 veri analize dışı bırakılmış ve analize 573 kişiye ait verilerle devam edilmiştir. Ölçekte belirlenen olumsuz cümlelerin cevapları analizlerde ters yönde puanlanmıştır. Ölçekten alınan puanların yüksekliği maneviyatın kişide güçlü olduğunu göstermektedir.

Verilerin Analizi

Değerlendirmeler sonucunda son şeklini alan ölçek formun çalışma grubuna uygulanması sonucunda elde edilen veriler üzerinden ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. Veriler IBM-SPSS 25 veri analizi programına aktarılmıştır. Öncelikle Cronbach's Alpha güvenirlik katsayısı ve madde toplam korelasyonları hesaplanmıştır. Madde toplam korelasyon değerleri 0.30'un altında ve eksi değere sahip maddeler ölçekten çıkartılmıştır (Özdamar, 2016:53). Ardından kalan maddelerin faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett Küresellik Testleri ile incelenmiştir. KMO, veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını, veri yapısının faktör çıkarma için uygun olup olmadığı hususunda bilgi vermektedir (Özdamar, 2016:150, Karagöz, 2016:879). Bu testle birlikte maddelerin faktör analizine uygunluğu tespit edilmiş ve ardından ölçeğin açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini belirlemek için açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yöntemi uygulanmıştır. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda literatüre uygun olarak yük değerleri. 32'den düşük çıkan, faktör yük değerleri farklı faktörlerde birbirine yakın olan ve ayırt ediciliği düşük olan maddeler ölçek dışında bırakılmıştır (Seçer, 2015:87; Zeller & Karmines, 1978) . Açımlayıcı faktör analizinden sonra açımlayıcı faktör analizi sonuçlarını doğrulamak için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) çalışmaları AMOS programı ile gerçekleştirilmiş ve model uyumu sonuçları raporlanmıştır.

Son olarak madde analizleri neticesinde kalan 27 madde, üniversitenin farklı bölümlerinden 128 öğrenciye uygulanarak, ölçüt bağımlı geçerlik çalışmaları yapılmıştır. Ölçeğin kapsam geçerliliğini ölçmek için "Spiritüel İyi Oluş Ölçeği" kullanılmış (Ekşi, 2017) ve ölçekler arasındaki korelasyon incelenmiştir. En nihayetince ölçek maddelerinin Cronbach Alpha güvenirliği ve madde-toplam puan korelasyonu ile güvenirlik çalışmaları gerçekleştirilerek araştırma sonuçları raporlanmıştır.

Bulgular

Ölçeğin Geçerliliği

Geçerlik, bir ölçeğin neyi ne oranda doğru ölçtüğünü ortaya koyan değerdir. Bir ölçeğin geçerli sayılabilmesi için iç tutarlılığının yüksek olması ve geçerliliğinin sağlanması gerekmektedir (Büyüköztürk,2002) .Bu kapsamda Maneviyat Ölçeğinin geçerliliği hususunda; kapsam geçerliliği, yapı geçerliliği ve ölçüt bağımlı geçerlik (kriter geçerliliği) ile test tekrar test geçerliliği ve madde toplam korelasyon analizleri yapılmıştır.

Kapsam Geçerliği

Ölçülmek istenen davranışı (özelliliği) ölçmede testi oluşturan maddelerin nicelik ve nitelik olarak yeterli olup olmadığı kapsam geçerliliği ile ortaya koyulmaktadır (Seçer, 2015:18). Bu kapsamda ölçeğin kapsam geçerliliğini sağlamak amacıyla ilgili alanda çalışan akademisyenlere ulaşılarak uzman görüşüne başvurulmuştur. Bu kapsamda Din Psikolojisi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Psikoloji Ana Bilim Dalı ile Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanından 5 profesör, 2 doçent, 4 doktor öğretim üyesi olmak üzere çeşitli uzmanların görüşü alınmıştır. Uzman akademisyenlerin %90'ının uygun bulduğu maddeler alınmış ve değiştirilmesi veya düzenlenmesi yönünde görüş bildirdikleri maddeler üzerinde de gereken düzenlemeler yapılmıştır. Kapsam geçerliliğinin yanı sıra maddelerin dil bakımından uygunluğu ve anlaşılabilirliği, hedef kitleye uygunluğu amacıyla da uzman görüşleri de alınmış ve uzmanlardan gelen tavsiyeler doğrultusunda maddeler yeniden düzenlenmiştir.

Kapsam geçerlik oranları, Lawshe (1975) tarafından geliştirilen ve bu nedenle Lawshe tekniği olarak bilinen teknikle belirlenmiştir. Lawshe tekniğinde, en az 5 en fazla ise 40 uzman görüşüne ihtiyaç bulunmaktadır. Bizim çalışmamızda uzmanlara hazırlanan soru havuzu yollanmış

ve yollanan ifadelerde “Kaldırılmalı (1); Revize Edilmeli (2); Kalmalı (3)” şeklinde üç seçenek verilmiştir.

Lawshe tekniğinde kapsam geçerlik oranları (KGO), herhangi bir maddeye ilişkin “Gerekli” görüşünü belirten uzman sayısının, maddeye ilişkin görüş belirten toplam uzman sayısına oranının 1 eksiği ile elde edilir. Buna göre; uzmanların yarısı maddeye ilişkin “Gerekli” şeklinde görüş bildirdiklerinde KGO=0, yarsından fazlası “Gerekli” şeklinde görüş bildirmemiş ise KGO>0 ve uzmanların yarsından fazlası “Gerekli” şeklinde görüş bildirmemiş ise KGO<0 olacaktır. Bu analizde bir de kapsam geçerlik indeksi (KGİ) hesaplanmaktadır. Kapsam geçerlik indeksi (KGİ), $\alpha=0,05$ düzeyinde anlamlı olan ve nihai forma alınacak maddelerin toplam KGO ortalamaları üzerinden elde edilir. Araştırmamızda toplam 11 uzmandan görüş alınmıştır. Analiz sonucunda KGO değeri 0,69, KGİ ise 0,77 olarak tespit edilmiştir.

Yapı Geçerliliği

Ölçeğin yapı geçerliği çalışması için öncelikle denemelik formdaki maddelerin madde analizi ve güvenirlik analizi yapılmıştır. Bu kapsamda, ölçek belirtici istatistikleri, veri yapısına uygun olarak güvenirlik katsayısı (Cronbach Alfa), soru silinirse güvenirlik katsayısı ve madde toplam korelasyonu gibi değerler incelenmiştir. Madde toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Madde-toplam korelasyonunun yüksek olması, maddelerin benzer davranışları ölçtüğünü ve testin iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Genel olarak, madde-toplam korelasyonu 0,25 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği söylenebilir (Karagöz, 2016:947; Büyüköztürk, 2002:118-119). Bununla birlikte ölçeğin madde toplam korelasyonu 0,10 ve altında olan maddeler ile aralarında ters korelasyon olan maddelerin ölçekten çıkarılmasının uygun olacağını söyleyen uzmanlar (Özdamar, 2016:76-128) ile madde toplam korelasyon değerleri sıfıra çok yakın olan maddelerin ölçekten çıkarılması daha öncelikli bir seçenek olabilir diyen uzmanlar (Seçer, 2015:64) da bulunmaktadır. Bu analizde ayrıca madde silinirse ölçeğin güvenirlik katsayılarındaki (Cronbach’s Alpha if item deleted) değişimleri de incelenmektedir. Ölçekten madde silindiğinde Cronbach Alfa katsayısındaki % 5’ten daha fazla artış olması halinde o maddenin ölçekten çıkarılmasının uygun olacağına karar verilebilir (Özdamar, 2016:128). Bu bilgiler kapsamında yapılan madde analizinde ölçeğin güvenirliğine ilişkin olarak elde edilen iç tutarlılık analizi sonucunda Cronbach’s Alpha değeri $\alpha=0,92$ olduğu görülmüştür. Bu değer pilot uygulama sonrasında ölçeğin yeterli iç tutarlığa sahip olduğu şeklinde değerlendirilebilir. İç tutarlılık değerinin yeterli olduğunun tespit edilmesinin ardından madde analizleri için elde edilen çıktılar üzerinde yer alan “Düzeltilmiş Madde-Toplam Korelasyonu (Corrected Item-Total Correlation)” ve “Madde Silinirse Ölçeğin Güvenirlik Katsayısı (Cronbach’s Alpha if Item Deleted)” sütunları incelenmiştir. Madde-toplam korelasyon değerlerine göre değeri 0.20 ve altında olan maddeler ile negatif korelasyon gösteren maddelerden M21 ve M25 analizden çıkarılmıştır. Bu sorular çıkarıldıktan sonra yapılan analizde Cronbach’s Alpha değeri $\alpha=0,933$ olarak tespit edilmiştir. Yeniden yapılan analiz sonucunda kalan maddelerin madde-toplam korelasyon değerlerine göre en düşük değerin 0,215; en yüksek değerin ise 0,774 olduğu ve madde-toplam korelasyon sonuçlarına göre 0.20’nin altında değere sahip olan madde olmadığı, madde çıkarıldığında güvenirlik katsayısının değişim oranını % 5 ve üzerinde değiştirebilecek bir madde olmadığı gözlenmiştir. Sonuç olarak teste katkısı düşük olduğu belirlenen 2 madde testten çıkarılmış ve 53 madde ile analizlere devam edilmesine karar verilmiştir. Bu aşamadan sonra ölçeğin kaç boyutlu olduğunu ve bu boyutları oluşturan maddelerin neler olduğunun tespit edilmesi amacıyla açımlayıcı faktör analizine geçilmiştir.

Açımlayıcı faktör analizinden önce, elde edilen verilerin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı hesaplanmış ve Barlett Sphericity testi yapılmıştır. KMO, veri setinin faktör analizi için uygun olup olmadığını, veri yapısının faktör çıkarma için uygun olup olmadığını hususunda bilgi vermektedir (Karagöz, 2016:879). KMO değerleri

ölçekteki bir değişkenin değerinin diğer değişkenler tarafından yeterli düzeyde tahmin edilemediğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmadaki verilerin KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları Tablo 1'de gösterilmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha Değeri, KMO ve Bartlett Testi değerlerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

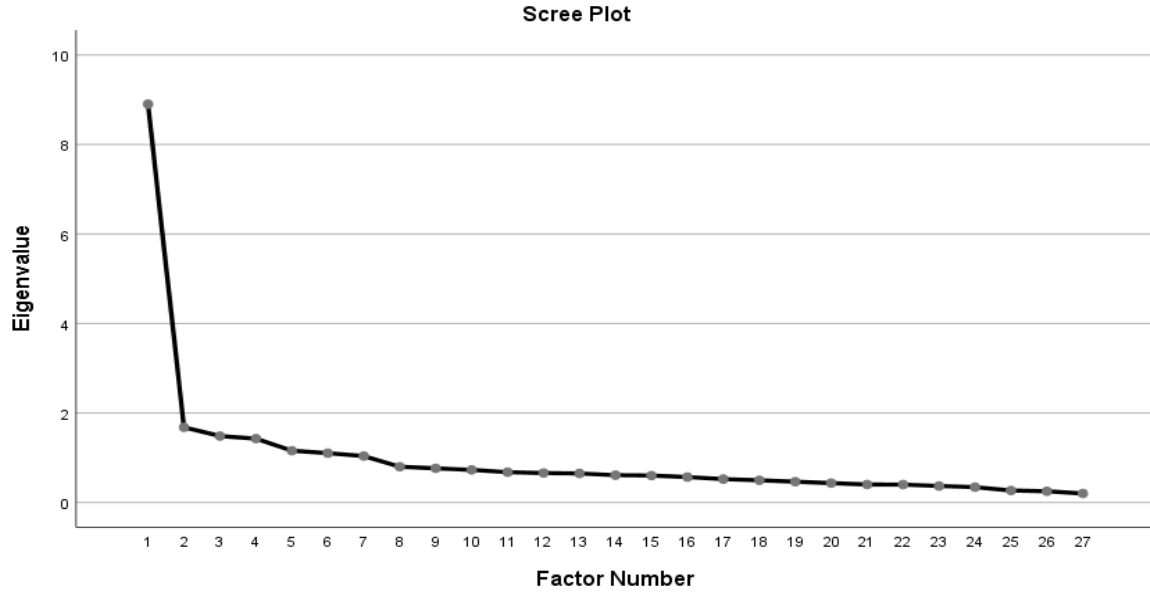
Tablo 1. Maneviyat Ölçeği Puanlarının K.M.O. ve Barlett Testi Sonuçları		
Kaiser Meyer Olkin (KMO)		.93
Bartlett Test of Sphericity	Ki-Kare Değeri	12568,766
	Serbestlik Derecesi	1378
	p	,000
Geçerli madde sayısı		53

Tablo 1'de görüldüğü gibi KMO değeri örneklem yeterliliğin mükemmel düzeyde olduğunu gösteren bir değer olan 0.93 bulunmuştur. Verilerin faktör analizi için uygunluğunu gösteren Bartlett küresellik testi sonucu da ($\chi^2= 12568,766$, $p<0.01$) anlamlı bulunmuştur.

Ölçek maddelerinin faktör analizine uygunluğu tespit edildikten sonra ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak için elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi (exploratory factor analysis) yapılmıştır. Faktör analizi uygulamasında maksimum likelihood ve direkt oblimin yöntemi seçilerek faktörler arasındaki ilişkinin yapısının aynı kalması sağlanmıştır. Faktör analizi sonucunda maddeler toplam açıklanan varyansı % 49,68 ve özdeğeri (eigen value) 1'den büyük olan 7 faktör altında toplanmıştır.

Açımlayıcı faktör analizine toplam 53 madde ile başlanmıştır. İlk analizde döndürme işlemi yapılmamış ve ölçeğin özdeğeri 1'in üzerinde 13 alt boyuttan oluştuğu görülmüştür. Bu ilk analizde 3,4, 8, 27, 49 ve 54 numaralı maddeler hiçbir alt boyutta yük değeri almadıkları için çıkarılmıştır. Ardından faktörler arasındaki korelasyon değerleri incelenmiş ve alt faktörler arasında korelasyon değerlerinin 0.30'dan yüksek olduğu tespit edilerek, eğik döndürme tekniklerinden direct oblimin tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Bu analizin ardından faktörlerin seçilmesi ve maddelerin incelenmesi ve 0.30'un altında faktör yük değerine sahip maddelerin ölçekten çıkarılması şeklinde işlem devam etmiştir. Araştırmada bir maddenin bir faktörde gösterilebilmesi için en az 0.30'luk bir faktör yüküne sahip olması ve maddelerin bulundukları faktörlerdeki yük değerleri ile diğer faktörlerdeki yük değerleri arasındaki farkın 0.10 ve daha yukarı olması şartları aranmıştır (Karagöz, 2016:885; Büyüköztürk, 2002: 118-119, Seçer, 2015:87). Ayrıca her bir faktörün özdeğeri (eigen value) en az 1 olması dikkate alınarak (Büyüköztürk, 2002:118-119), faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi neticesinde belirlenen kriterlere uymayan 3, 4, 8, 9, 14, 17, 18, 21, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 39, 45, 47, 49, 50, 51, 52, 54, ve 55 numaralı maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Sonuç itibarıyla 27 maddelik ölçeğin son halinde özdeğeri 1'in üzerinde olan 7 (yedi) alt faktörde toplandığı görülmüş ve her bir alt boyuta giren maddeler incelendiğinde, alt boyutların mantıklı bir şekilde gruplaştıkları görülmüştür.

Şekil 1: Scree Sınaması

“Scree” sınaması grafiğinde, grafik eğrisinin hızlı düşüş gösterdiği nokta yedinci faktörün olduğu yerdir. Yedinci faktörden sonra eğrinin aynı doğrultuda ilerlediği görülmektedir. Buradan ölçekteki faktör sayısının yedide kalması gerektiği düşüncesine ulaşılmıştır. Bulunan yedi faktöre ilişkin özdeğerler ve kümülatif varyans yüzdeleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Maneviyat Ölçeği Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Başlangıç Özdeğerleri			Toplam Faktör Yükleri			Faktör Yüklerinin Döndürülmüş Toplamları
	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam	Açıklanan Varyans %	Kümülatif %	Toplam
1	8,902	32,971	32,971	7,905	29,276	29,276	6,910
2	1,680	6,222	39,194	1,312	4,860	34,136	3,700
3	1,484	5,497	44,690	,933	3,457	37,593	5,001
4	1,428	5,290	49,980	,888	3,289	40,882	3,755
5	1,157	4,286	54,266	,848	3,142	44,024	3,118
6	1,103	4,084	58,350	,798	2,955	46,979	4,070
7	1,038	3,843	62,194	,591	2,189	49,168	1,924
8	,799	2,961	65,155				
9	,764	2,831	67,986				
10	,728	2,695	70,681				
11	,677	2,509	73,190				
12	,659	2,439	75,629				
13	,649	2,403	78,032				
14	,611	2,262	80,294				
15	,603	2,232	82,525				
16	,568	2,104	84,629				
17	,522	1,935	86,564				
18	,497	1,840	88,404				
19	,464	1,719	90,123				
20	,432	1,602	91,725				
21	,402	1,488	93,214				
22	,400	1,481	94,694				
23	,369	1,365	96,059				
24	,343	1,271	97,330				
25	,269	,996	98,327				
26	,251	,929	99,256				

Tablo 2 incelendiğinde seçilen yedi faktörün toplam varyansa yaptıkları katkı %49,168'dir. Faktörlerin açıkladıkları varyans miktarlarına bakıldığında sırasıyla; birinci faktörün varyansın %29,27'sini, ikinci faktörün %4,86'sını, üçüncü faktörün % 3,45'ini, dördüncü faktörün % 3,28'ini, beşinci faktörün % 3,14'ünü, altıncı faktörün % 2,95'ini ve yedinci faktörün ise % 2,18'ini açıkladığı belirlenmiştir.

Yapılan analizler sonrası belirlenen alt boyutlara giren maddeler ve bu maddelerin sayısı Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3. Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlardan Yük Alan Maddeler

Maddeler	Faktörler						
	1	2	3	4	5	6	7
M42	,855						
M43	,791						
M41	,755						
M40	,587						
M38	,414						
M33		-,949					
M32		-,349					
M46			-,824				
M5			-,602				
M53			-,566				
M44			-,455				
M15			-,368				
M20				,548			
M23				,545			
M11				,496			
M19				,420			
M12					,685		
M16					,571		
M48					,531		
M10					,425		
M6						-,730	
M2						-,607	
M1						-,391	
M26						-,365	
M13							,519
M7							,494
M22							,467

Tablo 3’e bakıldığında; birinci faktör 5 maddeden (42, 43, 41, 40, 38. maddeler), ikinci faktör 2 maddeden (32 ve 33. maddeler), üçüncü faktör 5 maddeden (46, 5, 53, 44, 15. maddeler), dördüncü faktör 4 maddeden (20, 23, 11, 19. maddeler), beşinci faktör 4 maddeden (12, 16, 48, 10. maddeler), altıncı faktör 4 maddeden (10, 6, 2, 1, 26. maddeler) ve yedinci faktör de 3 maddeden (13, 7, 22. maddeler) oluşmaktadır.

Açımlayıcı faktör analizinin ardından her bir faktöre giren ölçek maddeleri incelenmiş ve alt boyutlar isimlendirilmiştir. Bu çerçevede; birinci faktöre giren maddeler maneviyatla ilgili başa çıkma ifadelerini barındırdığından “Manevi Başa Çıkma” alt boyutu olarak, ikinci faktördeki maddeler aşkın varlığa inançla ilgili maddeler içerdiği için “Aşkınlık”, üçüncü faktördeki maddeler dini ve manevi etkinliklere katılma, hayatı manevi kabullere göre yaşama, manevi egzersizler yapmak gibi yaşantı ve davranışları içerdiğinden “Manevi Yaşantı”, dördüncü faktör anlam arayışına yönelik maddeleri içerdiğinden “Anlam Arayışı”, beşinci faktördeki ifadeler hayata dair hoşnutluk duygusu ve mutluluk gibi maddelere sahip olduğundan “Manevi Hoşnutluk”, altıncı faktörde toplanan ifadelerin hepsi Allah’la ilişki ve aşkın varlıkla bağlantı ifadelerini içerdiğinden “Bağlantı” ve yedinci faktöre giren maddeler ise daha çok tabiatla ilişkili ifadeleri kapsadığından “Tabiatla Uyum” olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmenin ardından, faktörlere dağılan 27 madde rasgele

sıralanarak yeniden isimlendirilmiş ve alt faktörlere giren maddeler ve bu maddelerin numaraları yeniden düzenlenerek aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Faktör Analizi Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlardan Yük Alan Maddeler

Faktör	Madde Sayısı	Madde Numaraları
1	5 Madde	9, 12, 20,21, 23
2	2 Madde	19, 22
3	5 Madde	3, 11, 24, 25, 27
4	4 Madde	7, 14, 15, 17
5	4 Madde	6, 8, 13, 26
6	4 Madde	1,2, 4, 18
7	3 Madde	5, 10, 16

Ölçek maddelerinin yeniden numaralandırılmasının ardından, çok boyutlu Maneviyat Ölçeğinin faktör analizinden sonra belirlenen alt faktörler arasında ve ölçeğin bütünüyle anlamlı ilişkilerin olup olmadığını görebilmek için Korelasyon Analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo-5'de verilmiştir.

Tablo 5. Maneviyat Ölçeğine Yönelik Toplam Ve Alt Faktörler Arasındaki Korelasyon Değerleri

Maneviyat Ölçeği Alt Faktörleri		Faktör1	Faktör2	Faktör3	Faktör4	Faktör5	Faktör6	Faktör7
Faktör 2	r	,370**						
	p	0,000						
	N	573						
Faktör 3	r	,651**	,330**					
	p	0,000	0,000					
	N	573	573					
Faktör 4	r	,535**	,344**	,457**				
	p	0,000	0,000	0,000				
	N	573	573	573				
Faktör 5	r	,465**	,229**	,374**	,315**			
	p	0,000	0,000	0,000	0,000			
	N	573	573	573	573			
Faktör 6	r	,640**	,366**	,541**	,545**	,446**		
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000		
	N	573	573	573	573	573		
Faktör 7	r	,314**	,175**	,323**	,321**	,181**	,240**	
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	
	N	573	573	573	573	573	573	
Ölçek Toplamı	r	,841**	,493**	,813**	,704**	,648**	,769**	,519**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	573	573	573	573	573	573	573

Tablo 5 incelendiğinde, Çok Boyutlu Maneviyat Ölçeğinin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test etmek için yapılan Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi sonucunda ölçeğin tüm alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür ($p<.01$).

Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

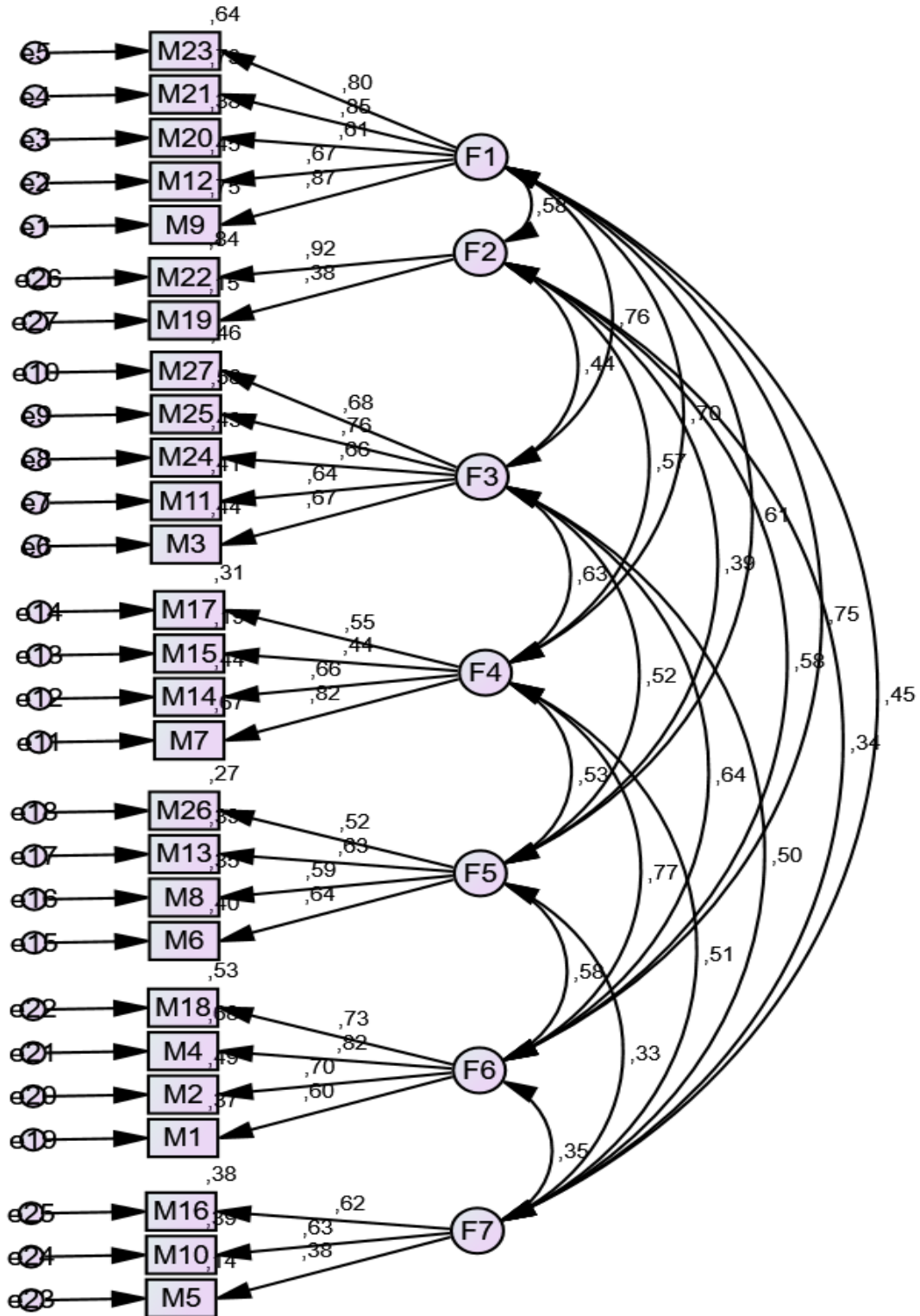
Açımlayıcı faktör analizinden sonra, Maneviyat Ölçeği'nin faktör yapısı, doğrulayıcı faktör analizine tabi tutularak uyum istatistikleri ve modifikasyon indeksleri incelenmiştir. Modelin veri ile uyum ya da uyumsuz olup olmadığını anlamak üzere uyum indeksleri (MI) incelenmiştir. Uyum indekslerinde gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak modele ilişkin önerilen modifikasyonlar incelenmiştir. Analiz sonucunda uyum değerleri [χ^2 (833,651, sd=303, $p=.000$); $\chi^2/ sd= 2.75$; RMSEA= 0.05; SRMR = 0.04; GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85] olarak tespit edilmiştir. (Tablo 3).

Tablo 6 Model uyumuna ilişkin indeks değerleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum Değerleri	Kabul Edilebilir Uyum Değerleri	Mevcut Modelin Uyum Değerleri
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.10	0.05
SRMR	0.00<SRMR<0.05	0.05<SRMR <0.10	0.04
RMR	0.00<SRMR<0.05	0.05<SRMR <0.10	0,05
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0.90
AGFI	0.90<AGFI<1.00	0.85<AGFI<0.90	0.88
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0.90
CFI	0.95<CFI<1.00	0.90<CFI<0.95	0.91
RFI	0.90<RFI<1.00	0.85<RFI<0.90	0.85

Tablo 3'e bakıldığında χ^2/sd oranı, RMSEA ve SRMR değerlerinin iyi uyum; GFI, AGFI, RFI, NFI ve CFI değerlerinin kabul edilebilir uyum gösterdiği anlaşılmaktadır (Özdamar, 2016:185). Doğrulayıcı faktör analizinin bağlantı diyagramı (path diagram) Şekil 2'de yer almaktadır.

Şekil 2: Maneviyat Ölçeği Birinci Düzey DFA Diyagramı

Ölçüt-Bağımlı Geçerlilik Analizine İlişkin Bulgular

Test puanlarının testin ölçtüğü özellikle ilişkili olduğu düşünülen ölçme araçları sonuçları (ölçüt) ile korelasyonları, ölçüt bağlantılı geçerliliğin göstergesi olarak düşünülür (Büyüköztürk vd., 2014). Bu kapsamda Maneviyat Ölçeği'nin ölçüt geçerliliği kapsamında Ekşi ve Kardaş (2017) tarafından geliştirilen “Spiritüel İyi Oluş” ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler birlikte 128 üniversite öğrencisine uygulanmış ve Maneviyat Ölçeği ile Spiritüel İyi Oluş Ölçeği arasında pozitif pozitif düzeyde ($r = 0.75$ $p < 0.01$) anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Ölçüt Bağımlı Geçerliliği İçin Yapılan Analizler

		Aşkınlık	Doğayla Uyum	Anomi	SİO Toplam
Manevi Başa Çıkma	r	,655**	,341**	,331**	,627**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	128	128	128	128
Aşkınlık	r	,346**	0,124	0,110	,294**
	p	0,000	0,163	0,215	0,001
	N	128	128	128	128
Manevi Yaşantı	r	,545**	,198*	,306**	,515**
	p	0,000	0,025	0,000	0,000
	N	128	128	128	128
Anlam Arayışı	r	,373**	,294**	0,135	,359**
	p	0,000	0,001	0,129	0,000
	N	128	128	128	128
Manevi Hoşnutluk	r	,466**	,319**	,717**	,651**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	128	128	128	128
Bağlantı	r	,741**	,279**	,362**	,681**
	p	0,000	0,001	0,000	0,000
	N	128	128	128	128
Doğayla Uyum	r	0,144	,244**	-0,075	0,118
	p	0,10	0,00	0,40	0,18
	N	128	128	128	128
Maneviyat Ölçeği Toplam	r	,754**	,406**	,466**	,758**
	p	0,000	0,000	0,000	0,000
	N	128	128	128	128

** . $p < 0.01$

* . $p < 0.05$

Tablo 7 incelendiğinde, ölçüt bağımlı geçerliliği için kullanılan Spiritüel İyi Oluş Ölçeği'nin benzer isimlendirmelere sahip alt boyutlar ve diğer ölçek alt faktörleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ($p < 0.05$), sadece Maneviyat Ölçeği'nin “Doğayla Uyum” alt boyutunun, Spiritüel İyi Oluş Ölçeğinin aynı isimli alt faktörüyle anlamlı ve pozitif yönde ilişkiye sahip olduğu görülürken, diğer alt boyutlarda ve ölçek toplam puanında anlamlı bir ilişkiye sahip olmadığı gözlemlenmiştir. Sonuç itibarıyla ölçek toplam puanları ve diğer alt boyutların, özellikle de benzer isimleri taşıyan alt faktörlerin anlamlı bir korelasyona sahip olması neticesinde Maneviyat Ölçeği'nin kriter geçerliliğinin sağlanmış olduğu söylenebilir.

Kriter geçerliliğinin yanı sıra Maneviyat Ölçeği'nin test tekrar test geçerliliği de araştırma kapsamında incelenmiş ve ölçek üniversite öğrencilerine 1 ay arayla iki kez uygulanmış ve iki ölçüm

sonucunda ölçeğin toplam puanı ve alt faktörler arasındaki korelasyon incelenmiştir. Buna göre faktörlerin kendi aralarında $p < 0.01$ düzeyinde ($r = 0.91$) pozitif mükemmel bir ilişki olduğu gözlenmiştir.

Ölçeğin Güvenirliği

Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi neticesinde oluşan alt faktörler ve ölçek toplamı açısından güvenirliliğin hesaplanması için Cronbach Alpha değerleri ile birlikte Guttman ve İç tutarlılığın belirlenmesinde ölçekte yer alan maddelerin kişileri ne kadar ayırt ettiğini incelemek amacıyla testin eşit iki yarıya ayrılması ile hesaplanan Spearman-Brown iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach alpha güvenirliliği elde edilen test puanları arasındaki iç tutarlılığı incelemek amacıyla sık kullanılan bir analizdir (Büyüköztürk, 2010). İlgili analiz sonuçları Tablo 8'de verilmektedir.

Tablo 8: Faktör Sonucunda Belirlenen Alt Boyutlar ve Bu Boyutlara Ait Güvenirlik Analizi Sonuçları

Faktör	Cronbach Alpha	Guttman	Spearman Brown
Faktör 1	0,869	0,853	0,811
Faktör 2	0,502	0,502	0,519
Faktör 3	0,808	0,811	0,794
Faktör 4	0,706	0,707	0,673
Faktör 5	0,689	0,694	0,634
Faktör 6	0,800	0,802	0,795
Faktör 7	0,547	0,561	0,542
Ölçek Toplam	0,901	0,919	0,897

Tablo 8 incelendiğinde, ölçeğin güvenirliliğine ait yapılan istatistiksel analiz sonucunda toplam güvenirlilik katsayılarının sosyal bilimlerde kabul edilebilen yeterli yüksekliğe sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğe ait alt boyutların güvenirlilik katsayıları incelendiğinde; en düşük Cronbach Alpha Katsayısı'nın $\alpha = 0,502$ puanla ikinci alt faktörde, en büyük Cronbach Alpha Katsayısı'nın ise $\alpha = 0.869$ ile birinci alt faktörde yer aldığı görülmüştür. Ölçeğin toplam Cronbach Alpha Katsayısı'nın ise $\alpha = 0,901$ olduğu anlaşılmaktadır.

Tartışma, Sonuç Ve Öneriler

Maneviyat Ölçeğinin geliştirme süreçleri neticesinde ölçeğin geçerlik ve güvenirlilik çalışmaları yapılarak raporlanmıştır. Buna göre kapsam geçerliği kapsamında lwshe analizi yapılmış olup analiz sonucunda KGO değeri 0,69, KGİ ise 0,77 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, $\alpha = 0,05$ anlamlılık düzeyinde KGO minimum değeri 11 uzman için 0.59 olarak literatürde belirtildiğinden (Veneziano ve Hooper, 1997) uzman görüşleri neticesinde elde ettiğimiz ölçek maddelerinin kapsam geçerliğini sağladığı anlaşılmaktadır.

Ölçeğin yapı geçerliği kapsamında açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açımlayıcı faktör analizi öncesinde verilerin faktör analizine uygunluğu KMO ve Barlett testleri ile analiz edilmiş ve KMO değeri 0.93 bulunmuştur. KMO değerleri ölçekteki bir değişkenin değerinin diğer değişkenler tarafından yeterli düzeyde tahmin edilip edilemediğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle elde edilen değer 0,50'dan küçük olması durumunda kabul edilemeyeceğini, 0,50-0,60 değerinin kötü, 0,61-0,70 değerinin zayıf, 0,71-0,80 değerinin orta, 0,81-0,90 değerinin iyi, 0,90 üzerinde olan değer ise mükemmel olduğu ifade edilmektedir (Seçer, 2015:28-30; Özdamar, 2016:76; DeWellis, 2014:34). Buna göre bizim elde ettiğimiz değerlerin literatürde belirlenen değerlere göre mükemmel düzeyde olduğu anlaşılmaktadır.

Ölçek maddelerinin faktör analizine uygunluğu tespit edildikten sonra ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak için elde edilen verilere açımlayıcı faktör analizi (exploratory factor analysis) yapılmıştır. Faktör analizi uygulamasında maksimum likelihood ve direkt oblimin yöntemi seçilerek faktörler arasındaki ilişkinin yapısının aynı kalması sağlanmıştır. Faktör analizi sonucunda 55 maddeden oluşan ölçek maddeleri 0.30'dan düşük faktör yüküne sahip maddelerin elenmesiyle 27 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Faktör analizinde maddeler toplam açıklanan varyansı % 49,68 ve özdeğeri (eigen value) 1'den büyük olan 7 faktör altında toplanmıştır. Bu değerler de literatürde belirlenen değerleri karşılamaktadır (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010, DeWellis, 2014, Karagöz, 2016, Seçer, 2015, Özdamar, 2016, Tabachnick & Fidel, 2013)

Açımlayıcı faktör analizinden sonra, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmış ve modelin veri ile uyum ya da uyumsuz olup olmadığını anlamak üzere uyum indeksleri (MI) incelenmiştir. Uyum indekslerinde gözlenen ve gizil değişkenler arasındaki kovaryansa bakarak modele ilişkin önerilen modifikasyonlar incelenmiştir. Analiz sonucunda uyum değerleri [χ^2 (833,651, sd=303, p=.000); $\chi^2/ sd= 2.75$; RMSEA= 0.05; SRMR = 0.04; GFI=0.90; AGFI=0.88; CFI=0.91; IFI= 0.91; NFI=0.90; RFI=0.85] olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar detaylı incelendiğinde χ^2/sd oranı, RMSEA ve SRMR değerlerinin iyi uyum; GFI, AGFI, RFI, NFI ve CFI değerlerinin kabul edilebilir uyum gösterdiği anlaşılmaktadır (Özdamar, 2016; Karagöz, 2016; Seçer, 2015, Tabachnick & Fidel, 2013).

Ölçeğin ölçüt bağımlı geçerliliğini tespit etmek için ise Ekşi ve Kardaş (2017) tarafından geliştirilen “Spiritüel İyi Oluş” ölçeği kullanılmıştır. Ölçekler birlikte 128 üniversite öğrencisine uygulanmış ve Maneviyat Ölçeği ile Spiritüel İyi Oluş Ölçeği arasında pozitif pozitif düzeyde ($r = .75$; $p<0.01$) anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur.

Kriter geçerliliğinin yanı sıra Maneviyat Ölçeğinin test tekrar test geçerliliği de araştırma kapsamında incelenmiş ve ölçek üniversite öğrencilerine 1 ay arayla iki kez uygulanmış ve iki ölçüm sonucunda ölçeğin toplam puanı ve alt faktörler arasındaki $p<0.01$ düzeyinde ($r=0.91$) pozitif korelasyon olduğu gözlenmiştir.

Son olarak ölçeğin güvenirlik değerlerine bakılmış ve için Cronbach Alpha değerleri ile birlikte Guttman ve İç tutarlılığın belirlenmesinde ölçekte yer alan maddelerin kişileri ne kadar ayırt ettiğini incelemek amacıyla testin eşit iki yarıya ayrılması ile hesaplanan Spearman-Brown iç tutarlılık katsayıları hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenirliğine ait yapılan istatistiksel analiz sonucunda toplam güvenirlik katsayılarının sosyal bilimlerde kabul edilebilen yeterli yüksekliğe sahip olduğu görülmektedir. Ölçeğe ait alt boyutların güvenirlik katsayıları incelendiğinde; en düşük Cronbach Alpha Katsayısı (0,49), en düşük Guttman değeri (0,63) ve en düşük Spearman Brown değeri, 2 numaralı alt boyutunda yer aldığı görülmüştür. Ancak ölçeğin toplam Cronbach Alpha değeri 0,90, toplam Guttman değeri 0,91 ve toplam Spearman Brown değeri ise 0,89 olarak bulunduğundan ölçeğin istatistiksel olarak güvenilir olduğuna karar verilmiştir. Bu sonuçların literatürde kabul edilen değerle içerisinde olduğu yapılan literatür taraması neticesinde teyit edilmiştir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010, DeWellis, 2014, Seçer, 2015; Özdamar, 2016, Karagöz, 2016; Tabachnick & Fidel, 2013)

Sonuç olarak araştırma kapsamında geliştirilen Maneviyat Ölçeği, 5’li likert tipi bir ölçek olup 3 olumsuz 24 olumlu toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri “(1) Bana Hiç Uygun Değil, (2) Bana Uygun Değil, (3) Bana Biraz Uygun, (4) Bana Oldukça Uygun, (5) Bana Tamamen Uygun” şeklinde 5’li likert tarzında hazırlanmış olup, ölçekte yer alan olumsuz maddeler değerlendirmeye alınmadan önce ters kodlanmaktadır. Ölçek toplam puanı açısından değerlendirildiğinde ölçekten alınacak en yüksek puan 135, en düşük puan ise 27’dir. Ölçekten alınan yüksek puan, kişide maneviyyatın yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aktürk, Ü., Erci, B., & Araz, M. (2017). Functional evaluation of treatment of chronic disease: Validity and reliability of the Turkish version of the Spiritual Well-Being Scale. *Palliative and Supportive Care*, 15, 684–692. <https://doi.org/10.1017/S1478951517000013>.
- Apaydın, H. (2010). Ruh sağlığı-din ilişkisi araştırmalarına bir bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 10, 2, ss. 59-77.
- Baloğlu, M., Şahin, R. ve Sarıkaya, Y. (2017). Manevi anlam ölçeği ve maneviyat ifadeleri envanteri'nin türkçe'ye uyarlanması ve manevi anlam ile maneviyat ilişkisinin incelenmesi. 2. *Avrasya Pozitif Psikoloji Kongresi* içinde (s.189-190). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi.
- Batson, C. D., Schoenrade, P., & Ventis, W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.
- Bedel, G. (2009). *The validity and reliability study of the turkish version of the spirituality scale* (master's thesis). İstanbul Bilgi University Institute for Social Sciences, İstanbul.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı* (18. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş.(2002). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*, 2. Baskı, Pegem Yayıncılık, Ankara
- Childs, C. Y. (2014). *Exploratory factor analysis of the spiritual wellness inventory*. Unpublished doctoral dissertation, Cleveland State University.
- Çoban, G.İ., Şirin, M.,& Yurttaş, A. (2017). Reliability and validity of the Spiritual Care-Giving Scale in a Turkish population. *Journal of Religion and Health*, 56 (1), 63-73.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Ş. Büyüköztürk (2012). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik: SPSS ve LISREL Uygulamaları*. 2.Baskı. PEGEM-Akademi. ANKARA
- Dağhan, Ş., Kalkım, A.,& Sağkal Midilli, T. (2018). Psychometric evaluation of the Turkish form of the Spiritual Care Competence Scale. *Journal of Religion and Health*. <https://doi.org/10.1007/s10943-018-0594-2>
- Demirci, İ. (2017). *Huzurlu ve mutlu yaşamın değerler ve karakter güçleri bağlamında karma bir araştırmayla incelenmesi*(Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- DeWellis R. (2014). *Ölçek geliştirme*. Tarık Totan (Çeviri Editörü). 3. Baskı. Nobel Akademik Yayıncılık. ISBN:978-605-133-937-5
- Ekşi, E., Kardaş, S. ve Akyol Koçoğlu, T. (2018). İçsel Spiritüellik Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlilik çalışması. (Bekir Yıldırım, Ed.), *Uluslararası Bilim, Teknoloji, Mühendislik, Matematik (STEM) ve Eğitim Bilimleri Kongresi* bildiri özetleri kitabı içinde (s.105). Muş.
- Ekşi, H. (2001). *Başa çıkma, dini başa çıkma ve ruh sağlığı arasındaki ilişki üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ellison, C. W. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology*, 11(4), 330–340.
- Ergül, Ş. ve Bayık Temel, A. (2007). Maneviyat ve manevi bakım dereceleme ölçeği'nin türkçe formunun geçerlik ve güvenirliliği. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi* 23(1), 75-87.

- Erkuş, A. (2014). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme*. Pegem Akademi 2. Baskı, 55-64.
- Exline, J. J., Yali, A. M., & Sanderson, W. C. (2000). Guilt, discord, and alienation: The role of religious strain in depression and suicidality. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 1481–1496.
- Fiala, W. E., Bjorck, J. P., & Gorsuch, R. L. (2002). The Religious Support Scale: Construction, validation, and cross-validation. *American Journal of Community Psychology*, 30, 761–786.
- Genç, Y. ve Durğun, A. (2018). Manevi bakımın gerekliliği ve bakım hizmeti veren meslek elemanlarının manevi bakıma ilişkin düşünceleri. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 13/9, Spring 2018, p. 45-66. ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13478 , ANKARA-TURKEY
- Güneş, A. (2015). Manevi-insani değerler eğilim ölçeği (midö): geçerlik ve güvenirlik çalışması.. *Journal of International Social Research*, 8(41), 1354-1360
- Hall, T. W., & Edwards, K. J. (1996). The initial development and factor analysis of the Spiritual Assessment Inventory. *Journal of Psychology and Theology*, 24(3), 233-249.
- Hays, J. C., Meador, K. G., Branch, P. S., & George, L. K. (2001). The spiritual history scale in four dimensions (SHS-4): validity and reliability. *Gerontologist*, 41, 239–249.
- Hill P. Ve Pargament Kenneth I. (2015). Din ve Maneviyatın Kavramsallaştırılması ve ölçülmesindeki gelişmeler. *Beden ve ruh sağlığı araştırmaları için olası bulgular*. Çev. Mustafa Ulu. *Bilimname XXVIII*, 2015/1, 343-368.
- Hill Peter C., Pargament Kenneth I., Hood Ralph W., McCullough Michael E., Swyers James P., Larson David Bç ve Zinnbauer Brian J. (2013). Din ve maneviyatı kavramlaştırma: birleşme ve ayrılma noktaları. Çev. Nurten Kımtır. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 3, sayfa 85-118.
- Hill, P. C., & Hood, R. W., Jr. (Eds.). (1999). *Measures of religiosity*. Birmingham, AL: Religious Education Press.
- İmamoğlu, F. ve Ferşadoğlu, S. (2013). Psikolojik açıdan ergenlerde dini tutum ve davranışların tahlili. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, ss.19-40.
- Karagöz Y. (2016). *SPSS 23 ve AMOS 23 Uygulamalı istatistiksel analizler*. Nobel Akademik Yayıncılık. ISBN: 978-605-320-547-0
- Kasapoğlu, F. (2015). Manevi yönelim ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 51-68. doi: 10.17679/iuefd.16360640
- Kass, J. D., Friedman, R., Lesserman, J., Zuttermeister, P., & Benson, H. (1991). Health outcomes and a new index of spiritual experience. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 30, 203–211.
- Kavas E. ve Kavas N. (2014). Manevi destek algısı (MDA) ölçeği: geliştirilmesi, geçerliliği ve güvenirliği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter 2014, p. 905-915, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, ANKARA-TURKEY
- Kavas, E (2013). Dini tutum-stresle başa çıkma ilişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 37, 143-168.

- Kavas, E. ve Kavas N. (2015). Hastalarda manevi bakım ihtiyacı, konusunda doktor, ebe ve hemşirelerin manevi destek algısının belirlenmesi: denizli örneği. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/14 Fall 2015, p. 449-460, ISSN: 1308-2140, www.turkishstu-dies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/Turkish-Studies.8738>, ANKARA-TURKEY
- Krause, N. (1999). Religious support. In the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group, *Multidimensional measurement of religiousness/spirituality for use in health research: A report of the Fetzer Institute/National Institute on Aging Working Group* (pp. 57–64). Kalamazoo, MI: Fetzer Institute.
- Kula, M. N.(2005). Küreselleşme, ruh sağlığı ve din. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, Sayı: 2, 7-30.
- Lawshe, C. H. (1975). “A quantitative approach to content validity.” *Personnel Psychology*, 28, 563–575.
- Maton, K. I. (1989). The stress-buffering role of spiritual support: Cross-sectional and prospective investigations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 28, 310–323.
- Myers, J. E., Sweeney, T. J., & Witmer, J. M. (2000). The wheel of wellness counseling for wellness: A holistic model for treatment planning. *Journal of Counseling and Development*, 78(3), 251-266. DOI:10.1002/j.1556-6676.2000.tb01906.x
- Özdamar K. (2016). Eğitim, Sağlık ve Davranış Bilimlerinde Ölçek ve Test Geliştirme Yapısal Eşitlik Modellemesi. Nisan Kitabevi. ISBNÇ:978-975-6428-92-4
- Paloutzian F. Raymond ve Crystal L. Park (Editör) (2013). *Din ve maneviyat psikolojisi temel yaklaşımlar ve ilgi alanları*. Orijinal Adı: Handbook of The Psychology of Religion and Spirituality. Çeviri Editörü: İhsan Çapcıoğlu ve Ali Ayten. Phoenix Yayınları, ISBN: 978-605-4657-57-5
- Paloutzian, R. F., & Ellison, C. W. (1982). Loneliness, spiritual wellbeing and quality of life. In L. A. Peplau & D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research, and therapy* (pp. 224–237). New York: Wiley.
- Pargament, K. I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 27, 90–104.
- Pargament, K. I., Koenig, H. G., & Perez, L. M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology*, 56, 519–543.
- Pargament, K. I., Smith, B. W., Koenig, H. G., & Perez, L. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37, 710–724.
- Rio, Carlos Del M. Ve White Lyle J. (2016). Maneviyatı dindarlıktan ayırmak: Hilomorfik bir bakış açısı. Çev. Selma Baş. *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırmalar Dergisi*, 37 [2016/1], s. 73-113.
- Ryan, R. M., Rigby, S., & King, K. (1993). Two types of religious internalization and their relations to religious orientations and mental health. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 586–596.

- Sarıçam, H. (2014). Düşünsel (manevi) iyi olma ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve psikometrik özellikleri. Yıldız International Conference on Educational Research and Social Sciences (YICER-2014) September 01-03, 2014, Istanbul, Turkey.
- Seçer İ. (2015). *Psikolojik test geliştirme ve uyarlama süreci SPSS ve lisrel uygulamaları*. Anı Yayıncılık. ISBN: 978-605-170-014-4
- Söylemez, A., Koç, M., & Söylemez, B. (2016). The adaptation of integrated spiritual intelligence scale into turkish. *Journal of Family, Counseling, and Education*, 1(1), 18-24
- Swinton, J. (2003). *Spirituality and Mental Health Care*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Şahin, R., Sarıkaya Y. ve Baloğlu M. (2017). Manevi anlam ile maneviyat ilişkisinin incelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 12/28, p. 681-702 ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/Turkish-Studies.12470> , ANKARA-TURKEY
- Şirin T. (2014). *Dini danışma ve rehberlik ihsan modeli manevi danışmanlık*. Mim Akademi Yayınları.
- Şirin, T. (2018). *Manevi danışmanlıkta ihsan modeli*. İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. 6. Baskı. USA, Boston, MA: Pearson/ Allyn.
- Tavşancıl, E. (2002). *Tutumların ölçülmesi ve spss ile veri analizi*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Trenholm, P., Trent, J., & Compton, W. C. (1998). Negative religious conflict as a predictor of panic disorder. *Journal of Clinical Psychology*, 54, 59–65.
- Türk Dil Kurumu (2017). http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelimeMA-NEV%C4%B0, (Erişim Tarihi:15.11.2017)
- Veneziano L. ve Hooper J. (1997). “A method for quantifying content validity of health-related questionnaires”. *American Journal of Health Behavior*, 21(1):67-70.
- Yaman, K. G., Sanver-Gürsoy, H., Canel, A. N., & Ekşi, H. (2018). Maternal Spiritual Coping Scale: Development and validation. *Spiritual Psychology and Counseling*, 3, 9–21. <http://dx.doi.org/10.12738/spc.2018.1.0042>
- Yapıcı, A. (2011). Kuramdan yöneme ruh sağlığı-din çalışmalarında karşılaşılan güçlükler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), ss. 25-61.
- Zeller, R. A., & Carmines, E. G. (1978). *Statistical Analysis of Social Data*. Chicago, IL: Rand McNally College Publishing Company.
- Zinnbauer, B. J., & Pargament, K. I. (2013). Dindarlık ve Maneviyat (Çev. Sevdener Düzgüner). R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Ed.), *Din ve maneviyat psikolojisi* (s.61-102). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Ek:

MANEVİYAT ÖLÇEĞİ

Elinizdeki ölçek bireyin maneviyatının farklı boyutlarını ölçmek üzere hazırlanmıştır. Ölçekte 27 Adet soru bulunmaktadır. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını işaretleyiniz Lütfen her ifadeye mutlaka tek yanıt veriniz ve kesinlikle boş bırakmayınız. Katkılarınız için teşekkür ederiz. En uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.		(1) Bana Hiç Uygun Değil	(2) Bana Uygun Değil	(3) Bana Biraz Uygun	(4) Bana Oldukça Uygun	(5) Bana Tamamen Uygun
1.	Allah'ın beni sevdiğini hissediyorum					
2.	Bir sorunla karşılaştığımda dua ederim					
3.	Dini etkinliklere katılırım					
4.	Dua ettiğimde Allah'a kendimi yakın hissederim					
5.	Enerjisine inandığım şeyleri üzerimde taşıırım					
6.	Hayata dair bir hoşnutluk duygusu hissediyorum					
7.	Hayata gelmemin bir amacı olduğuna inanırım					
8.	Hayatımda büyük bir boşluk varmış gibi hissediyorum *					
9.	Maneviyatım bana güç verir.					
10.	Yediğim şeylerin enerjisinin beni etkilediğine inanıyorum					
11.	Hayatımı manevi kabullerime göre yaşarım					
12.	Maneviyat stresli durumlarla başa çıkmamı sağlar.					
13.	Hayatımın amacını halen bulabilmiş değilim *					
14.	Hayatta hiçbir şey sebepsiz olmaz					
15.	Hayatta iyilikle kötülüğün bir savaşı var					
16.	Her canlının taşıdığı bir enerji vardır					
17.	Her insan hayatının anlamını bulmaya çalışmalıdır					
18.	İlâhî bir gücün beni koruduğunu hissederim.					
19.	Kâinata, aşkın (ilâhî) bir varlığın olduğuna inanıyorum.					
20.	Maneviyat hayatın anlamıyla ilişkilidir.					
21.	Maneviyata önem veririm.					
22.	Kâinata her şeyin bir bütünün parçası gibi birbirine bağlı olduğuna inanırım.					
23.	Maneviyatım davranışlarım üzerinde etkilidir.					
24.	Maneviyatımı güçlendirmek için bazı manevi egzersizler (zikir, meditasyon, dua vb.) yaparım.					
25.	Maneviyatla ilgili bir eğitim olduğuna görürsem katılmaya çalışırım.					
26.	Olduğum kişi olmaktan mutlu değilim. *					
27.	Maneviyat konusunda eğitim almak gerektiğine inanıyorum.					

Yıldız (*) işaretli maddeler ters maddelerdir.